

Stres zawodowy sędziego sądowego – wstępna analiza socjomedyczna

Occupational stress court judge – a preliminary socio-medical analysis

JERZY T. MARCINKOWSKI ^{1/}, SŁAWOMIR ALEKSANDER WIŚNIEWSKI ^{2/}, HANNA WIŚNIEWSKA-ŚLIWIŃSKA ^{1/}

^{1/} Zakład Higieny Katedry Medycyny Społecznej, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

^{2/} Katedra i Zakład Medycyny Sądowej, Uniwersytet Medyczny im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu

Streszczenie

Wprowadzenie i założenia pracy. Obciążenie stresem, które bywa duże na wielu stanowiskach pracy, nie doczekało się opracowań naukowych dotyczących sędziów zawodowych. Rozprawy sądowe są stresujące dla stron i – przypuszczalnie – także dla sędziów, dlatego konieczne jest prowadzenie pogłębionych badań dla opracowania szczegółowych wytycznych z zakresu medycyny pracy i orzecznictwa lekarskiego dotyczących sędziów.

Cel. Ocena okoliczności i częstotliwości sytuacji stresujących dla sędziów w trakcie posiedzeń z jednoczesną obserwacją pod kątem występowania u sędziów objawów psychosomatycznych, świadczących o oddziaływaniu stresu.

Materiał i metoda. Badaniom, w okresie 2002-2009 r., poddano 40 sędziów z różnych wydziałów sądów I i II instancji z terenu woj. śląskiego, prowadzących 40 spraw sądowych, w trakcie 141 posiedzeń, składających się na wspomniane procesy. Sędziowie nie wiedzieli, że na sali sądowej przebywał obserwator odnotowujący występowanie u nich fizjologicznych objawów, znamienne dla następstw wpływu stresu psychicznego. Obserwacje korelowano z wiekiem sędziego oraz treścią wydawanych przez niego wyroków/postanowień/orzeczeń.

Wyniki. Spośród obserwowanych 40 sędziów wystąpienie zewnętrznych objawów stresu psychicznego odnotowano u 21. Stwierdzono zależności: 1. im starszy sędzia, tym częściej obserwuje się u niego objawy stresu; 2. im wyraźniejsze objawy stresu u sędziego, tym bardziej niekorzystne dla podsądnego wyroki/postanowienia Sądu; 3. występowanie objawów stresu u starszych stażem sędziów jest wprost proporcjonalne do wydawanych wyroków skazujących.

Wśród sędziów w wieku do 40 r.ż. wyniki nie były jednoznaczne. Nie zauważono zależności pomiędzy ilością posiedzeń, a występowaniem u sędziego objawów stresu.

Wnioski. 1. Ze względu na rolę społeczną problem wpływu stresu, chorób psychosomatycznych, samopoczucia, emocji na decyzje osób pracujących w zawodzie sędziego jest szczególnie ważny. 2. Pożądane jest kontynuowanie badań w aspektach: medycznym, psychologicznym oraz prawnym.

Słowa kluczowe: stres zawodowy, stres psychiczny, sędzia orzekający

Summary

Introduction and assumptions of work. Stress load, which is often high in many workplaces, has not yet been a subject of scientific studies pertaining to professional judges. Trials are stressful for the parties and – presumably – also for judges, it is necessary to conduct detailed research to develop specific guidelines on occupational health and medical law on judges.

Objective. Evaluation of the circumstances and frequency of stressful situations for the judges during the meetings with the simultaneous observation for the presence with the judges of psychosomatic symptoms, testifying to the impact of stress.

Material and method. Investigations in the period 2002-2009, were carried with 40 judges from different departments of the courts first and second instance of the province area of Silesia, carrying 40 cases in court, during the 141 sessions that make up these processes. The judges did not know that an observer was present in the courtroom noting occurrence of these physiological symptoms, significant for the consequences of the impact of psychological stress. Observations were correlated with age and the content of the rulings/provisions /judgments issued by the judge.

Results. Of the 40 judges occurrence of the external signs of psychological stress have been reported with 21 was observed. The following relation were found: 1. the older the judge, the more frequently the symptoms of stress were seen; 2. they more present symptoms of stress in the court, the more detrimental to the defendant's sentences/order of the Court; 3. symptoms of stress in senior judges is directly proportional to issued convictions.

Among the judges at the age of the age of 40 results were not unequivocal. No indication of the relationship between the number of meetings with the judge and the occurrence of symptoms of stress.

Conclusion. Because of the social role the problem of the impact of: stress, psychosomatic illness, mood, emotions on decisions of people working in the profession of judge is particularly important. It is desirable to continue the research in the aspects: medical, psychological, and legal.

Key words: occupational stress, psychological stress, the court judge

Wprowadzenie

Opracowanie niniejsze przybliży ogólnie zagadnienie stresu związanego z wykonywaniem pracy i jego wpływu na stan zdrowia. Stanowi ono punkt wyjścia do przedstawienia szczególnych warunków pracy osób wykonujących zawód sędziego. Skupiono się na problematyce związanej ze stresem zawodowym – pracy sędziego jako stresora oraz wpływu stanu emocjonalnego sędziego na jego pracę i postanowienia.

Każdy człowiek codziennie narażony jest na czynniki stresogenne. Niemożliwe jest skuteczne eliminowanie z naszego życia wszystkich sytuacji stresujących. Stres to atawistyczny mechanizm, dziedziczony przez nas genetycznie. Nasi przodkowie w obliczu niebezpieczeństwa – zagrożenia ze strony dzikich zwierząt czy wrogiego plemienia – uciekali lub walczyli. Fizjologicznie – to stres powodował zwiększenie wydzielania adrenaliny i kortyzolu, a – co za tym idzie – pobudzenie, zwiększenie aktywności fizycznej. Do dziś jesteśmy obciążeni genetycznie tym mechanizmem. Mimo, że człowiekowi nie zagrażają dzikie zwierzęta ani wojownicy z sąsiedniej wioski, w obliczu zagrażającego niebezpieczeństwa nasz organizm reaguje obronnie [1]. Na skutek wzrostu poziomu adrenaliny i kortyzolu następują m.in. przyspieszenie akcji serca wzrost ciśnienia tętniczego, przyspieszenie metabolizmu [2].

Stres – to pewien stan psychiczny; nie możemy dokładnie zmierzyć jego natężenia i musimy polegać niemal wyłącznie na relacjach osób, które go doświadczają. W toku badań nad zjawiskiem stresu uzyskano jednak bardzo wiele bardzo zbliżonych wyników, które wskazują na to, że spostrzeżenia osób narażonych na stres w trudnych sytuacjach są miarodajne. Tylko bazując na opiniach osób odczuwających stres, przy ewentualnym wprowadzeniu jednorodnej skali odczuć, jesteśmy w stanie określić wielkość stresu i, idąc dalej, próbować określić skutki stresu o różnym natężeniu [3].

Rozróżniamy dwa rodzaje stresu: eustres (tzw. stres pozytywny), pobudzający nas do działania, o natężeniu nie przekraczającym zdolności człowieka do radzenia sobie z problemami, zawsze ograniczony w czasie i dystres (tzw. stres szkodliwy) oddziałuje na człowieka negatywnie, szkodzi naszemu zdrowiu i samopoczuciu. Stresorami mogą być nie tylko czynniki o charakterze negatywnym (np. niepowodzenie, strata), ale i wydarzenia o charakterze pozytywnym (np. ślub, awans) [3].

Długotrwałe działanie stresorów na organizm może prowadzić do zaburzeń w funkcjonowaniu, wyczerpania, chorób psychosomatycznych. Coraz częściej problemem jednostki jest stres związany

z pracą. W środowisku pracy występuje szereg czynników o charakterze fizycznym i psychospołecznym [4, 5].

Światowa Organizacja Zdrowia (WHO) uznała stres za jedno z największych zagrożeń zdrowotnych XXI wieku [6]. W państwach Unii Europejskiej (UE) stres związany z pracą, to drugi, co do częstości występowania, problem natury zdrowotnej wśród osób czynnych zawodowo. Stres związany z pracą to – po zespołach bólowych kręgosłupa potocznie określanymi jako bóle pleców - najczęstszy problem zdrowotny wśród osób czynnych zawodowo. W 2000 r. dotyczył on 28% ogółu zatrudnionych, czyli 41,2 mln ludzi, a więc grupy większej niż liczba mieszkańców Hiszpanii lub Portugalii, Holandii i Belgii łącznie [7]. Na tego rodzaju stres narażeni są wszyscy, niezależnie od miejsca zatrudnienia, branży czy stanowiska w hierarchii służbowej.

Z analiz EUROSTAT przeprowadzonych na podstawie danych z 10 krajów członkowskich UE wynika, że dolegliwości wywołane stresem występują częściej u kobiet niż u mężczyzn [8]. Koszty finansowe stresu związanego z pracą zawodową i powodowanych przezeń schorzeń ocenia się w UE na około 20 mld euro rocznie [9]; 50-60% niepracujących dniówek w krajach UE ma związek ze stresem [10]. W samej tylko Wielkiej Brytanii liczbę roboczo dni niepracujących z powodu stresu ocenia się na 5 mln (1998, Jones i in.). Podobna sytuacja występuje również w innych krajach. Dla przykładu szacuje się, że w USA 54% przypadków absencji ma związek ze stresem, zaś 11 mln pracowników narażonych jest na stres o natężeniu stanowiącym zagrożenie dla zdrowia.

Stres to również jedna z przyczyn dużej rotacji kadr, niskiej wydajności pracy, nieprzestrzegania zasad bezpieczeństwa, zwiększonych odszkodowań dla pracowników oraz niskiego morale personelu i niechęci do wprowadzania nowatorskich rozwiązań. Według niepotwierdzonych raportów, każdą instytucję lub dział, w których ponad 40% pracowników narażonych jest na stres, należy uznać za niezdolną do prawidłowego funkcjonowania na rynku. W Narodowym Programie Zdrowia na lata 2007-2015 wśród 15 celów operacyjnych sformułowano cel operacyjny 6: „Zmniejszenie narażenia na czynniki szkodliwe w środowisku życia i pracy oraz ich skutków zdrowotnych i poprawa stanu sanitarnego kraju” [11]. Efektami, których osiągnięcie autorzy programu oczekują do roku 2015, są: „Ograniczenie czynników stresogennych w miejscu pracy oraz negatywnych skutków zdrowotnych spowodowanych traumą, mobingiem i agresją w miejscu pracy” [11].

Ośrodki naukowe opracowują dokładne dane, dotyczące wpływu stresu na wykonywanie pracy oraz stresu zawodowego [12]. Coraz częściej publikowane są prace traktujące o stresie zawodowym nie ogólnie, a szczegółowo – dotyczące konkretnych zawodów. Przedmiotem badań są: stres występujący w poszczególnych zawodach, charakterystyka właściwych dla danego zawodu stresorów oraz zależność pomiędzy wykonywaniem konkretnego zawodu, a podatnością na stres i zachorowalnością na choroby psychosomatyczne [13, 14].

Szczególnym przypadkiem jest stres w sądownictwie, który można podzielić następująco: 1) stres świadków, oskarżonych, powodów, pozwanych oraz 2) prawników – sędziów, prokuratorów, adwokatów. Problematyka stresu ludzi występujących przed sądem wydaje się być opracowana w stopniu zadawalającym. Publikacje te uwzględniają:

- ogólne problemy psychologii (procesy psychiczne, zmysły: wzrok, słuch, węch, smak, dotyk)
- proces formowania się zeznań (spostrzeganie, zapamiętywanie, odtwarzanie), czynniki subiektywne wpływające na proces kształtowania się zeznań i wyjaśnień, m.in. stan emocjonalny
- psychologię przesłuchań świadków, podejrzanych, biegłych
- psychologiczne metody oceny wiarygodności zeznań (obserwacja świadka, styl wypowiedzi, reakcje emocjonalne, zachowania niewerbalne)
- kryteria wiarygodności zeznań
- psychopatologie [15].

Szczególna waga przykładana jest do problematyki przesłuchań. Wszak są to czasami główne albo wręcz jedyne dowody w procesach sądowych. Dlatego też proces formowania się zeznań, wpływ czynników obiektywnych i subiektywnych na proces formowania się zeznań, przyczyny i rodzaje błędów oraz problem szczerości i nieszczerości w zeznaniach pozostają w kręgu zainteresowań autorów podręczników akademickich dla prawników oraz innych opracowań naukowych [16]. Głównym problemem psychologii zeznań są badania dotyczące przede wszystkim błędów mimowolnych, popełnianych w czasie zeznań. To, jak postrzegamy wydarzenia, w jaki sposób odbieramy świat, jaki jest nasz światopogląd etyczny i moralny, wpływa na sposób formowania się materiału zeznań składanych przez świadków sądowych.

Zadaniem osób odbierających zeznania jest jak najbardziej wnikliwa ocena czy i w jakim stopniu jakieś okoliczności spowodowały nieświadome nawet odchylenia od rzeczywistego przebiegu zdarzenia. Psychologia przesłuchania stanowi integralną dziedzinę psychologii zeznań. Zajmuje się ona uzyskaniem takiego zeznania świadka, by mogło ono

zostać użyte jako środek dowodowy w sprawach karnych i cywilnych. Metody psychologów, którzy po raz pierwszy zostali zatrudnieni jako eksperci w sądownictwie, były zróżnicowane. Niektórzy badali tylko osobowość świadków i podawali w swych ekspertyzach ocenę ich „ogólnej wiarygodności”, inni zaczęli włączać do swych badań wnikliwą „eksplorację sprawy” [17]. Za najbardziej uznanych psychologów w tej dziedzinie podaje się:

- W. Arnolda – dokonał podziału na wiarygodność ogólną oraz wiarygodność odnoszącą się do określonego wycinka stanu rzeczy,
- U. Undeutscha – opublikował jako pierwszy wykaz cech przesądających o wiarygodności,
- H. Hiltmann – sformułowała konkretne wskazówki do przeprowadzania badań wiarygodności dzieci oraz wykazała zakres społecznego wpływu na zeznania (rozpatrywany w kontekście oddziaływań wewnątrzpsychicznych i pozapsychicznych),
- E. Muller-Luckmann – zajęła się m.in. charakterystycznymi cechami świadków płci żeńskiej oraz wykazała psychologiczny wpływ danej epoki na młodościanych świadków.

Przy zadawaniu pytań z punktu widzenia psychologii zeznań proces badawczy powinien być nastawiony na konkretny przypadek i na indywidualną osobowość świadka [17]. Pierwszym elementem, który ma wpływ na uzyskanie konkretnych odpowiedzi, jest konieczność zróżnicowania badania/pytania – tempo zadawania pytań, sposób ich zadawania – w zależności od poziomu umysłowego przesłuchiwanego świadka [17]. Poziom ten musi być inny dla osób mało inteligentnych, inny w stosunku do dzieci i młodzieży, a inny, gdy przesłuchiwany, mimo przeciętnego poziomu rozwoju umysłowego, nie w pełni wykorzystuje swe zdolności intelektualnych ze względu na stres. Kolejny element – to naprowadzanie świadka na zróżnicowane składanie zeznań [17]. Wskazówki, upomnienia doprowadzić mają do uzyskania koniecznych informacji na temat chronologicznego układu przebiegu danego wydarzenia. Za pomocą wskazówek eliminuje się skłonności świadków do łączenia z sobą własnych obserwacji ze wspomnieniami o zdarzeniach podawanych przez osoby trzecie [17]. (Gdy świadek nie potrafi sam dokonać takiego rozróżnienia pomoc jest mu niezbędna.) Zabieg ten jest pomocny w przypadku, gdy świadek nie może sobie przypomnieć przebiegu jakiegoś zdarzenia. Kolejny aspekt dotyczy usuwania zahamowań, odpowiednie traktowanie procesów emocjonalnych, czasowe umiejscowienie określonych pytań, rodzaj pouczenia świadka [17]. Ważne informacje często można uzyskać, gdy usunie się określone zahamowania, które ściśle

zależą od sytuacji zeznającego. W czasie zadawania pytań należy bowiem pamiętać, iż osoba pytana jest świadkiem, obserwatorem, a nie współoskarżonym. Należy uważać, by zadawane pytania były rzeczowe, spokojne i pozbawione emocji. Nagły ich wybuch u pytającego może wywołać jedynie zahamowanie u świadka.

Problematyka psychologii sądowej dotyczącej przesłuchiwania i obserwacji zeznających (świadków, oskarżonych) jest w literaturze fachowej opracowana dość dokładnie. Brane są pod uwagę różne sytuacje, badacze proponują zróżnicowane rozwiązania – w zależności od rodzaju występujących w czasie przesłuchań problemów. Proponowane rozwiązania są niekiedy bardzo szczegółowe – łącznie z propozycjami kiedy należy doprowadzić do zeznawania przez świadka na siedząco. „Nie należy uświadamiać świadkowi jego afektu przez wyraźne nazwanie tego stanu, powoduje to bowiem wzrost natężenia emocji” [17]. Przykre i trudne pytania powinny być zadawane na samym końcu, by nie popsuć spokojnej atmosfery przesłuchania. Elisabeth Muller-Luckmann podkreśla wartość właściwej komunikacji między świadkiem a przesłuchującym. Według niej można ją uzyskać tylko przez dostarczenie świadkowi informacji, głównie dotyczących przebiegu i celu procesu sądowego. Świadek w czasie przesłuchania powinien czuć się traktowany poważnie oraz wyczuwać akceptację jego osoby przez sędziego [17]. Włodzimierz Gutekunst ostrzega, że wnioski z obserwacji wyglądu zewnętrznego osoby przesłuchiwanej często bywają zawodne. Nie przekreśla jednak ich znaczenia, a nawet zaleca, by kryminaliści umieli przeprowadzać obserwację wyglądu człowieka i znali zasady wywnioskowania z niego wniosków [18].

Autorzy formułujący wnioski dotyczące problematyki przesłuchań sądowych nie zapominali o stresie, o stanie emocjonalnym przesłuchiwanym. W badaniach nie ma jednak wzmianek o stresie i innych emocjach przesłuchujących. Autorzy nie opisują objawów stresu, jakie można zaobserwować u sędziów, nie podnoszą problemu wpływu stresu sędziego na przebieg procesu oraz na jego zakończenie – wyrok bądź postanowienie. Nie są różnicowane sytuacje w zależności od stanu emocjonalnego sędziego:

- na rozprawę przychodzi sędzia bez żadnych objawów stresu i przez całą rozprawę one nie występują,
- sędzia przychodzi na rozprawę bez objawów stresu, lecz występują u niego w trakcie procesu,
- sędzia przychodzi na rozprawę zestresowany i stres utrzymuje się u niego na stałym poziomie,

- sędzia przychodzi na rozprawę zestresowany i poziom stresu w trakcie rozprawy u niego wzrasta,
- sędzia przychodzi na rozprawę zestresowany i jego poziom stresu w trakcie rozprawy maleje.

W literaturze przedmiotu uwzględniono problem wpływu stresu na wypowiedzianie się sędziego w trakcie procesu. Mówienie, zwłaszcza to, które odbywa się w trudnych warunkach, wymaga umiejętności kontrolowania oddechu, panowania nad nim. Trudne warunki to przede wszystkim mówienie pod wpływem stresu. Przyczyny stresu mogą być różnorodne:

- lęk spowodowany wystąpieniem publicznym,
- męcząca dla głosu konieczność długotrwałego mówienia lub głośnego czytania,
- mówienie w poczuciu, że jest się ocenianym (egzamin),
- nagła zmiana warunków, w jakich odbywa się mówienie (np. dziennikarze na sali sądowej).

Stres przeżywany przez przemawiającego sędziego może być spowodowany także przyczyną zewnętrzną; może zostać „przyniesiony przez niego z zewnątrz” (np. choroba, przykre, trudne przeżycia, które mają wpływ na stan psychofizyczny mówiącego). Na stres sędziego może reagować między innymi zaburzeniem procesu oddychania. Taka reakcja zdarza się sędziom dość często. Piśmiennictwo podaje, jak radzić sobie z problemami z mówieniem i oddychaniem [19].

Racjonalna postawa wobec życia, konstruktywna filozofia życiowa pozwala budować bezpieczny dystans do zdarzeń, na które człowiek nie ma wpływu, oraz do tych, które może kontrolować. Skutkiem takiego dystansu jest traktowanie przegranych lub strat jako zdarzeń smutnych, lecz nieruńających, a trudności, na jakie napotkamy, jako zadań do rozwiązania, a nie zwiastunów nieuniknionej klęski. Ilustracją takiego podejścia do życia są porady, które w artykule „Wyznania wściekłego sędziego” przekazuje nam sędzia G.C. O'Brien [20].

W rodzimej literaturze możemy znaleźć opracowania dotyczące postawy moralnej sędziów, ich stosunku do pracy [21]. Jednak przytoczona literatura nie wyczerpuje tematyki stresu sędziego:

- jego przyczyn „pozazawodowych” i tych występujących w trakcie pracy, oraz skutków tego stresu
- wpływu stresu na: prowadzenie przez sędziego rozpraw, wyroki ferowane przez sędziego,
- zachorowalność przez sędziów na choroby psychosomatyczne.

Tymczasem problem stresu sędziego, jego zachowań, podnoszenia głosu przez sędziów występuje na salach rozpraw coraz częściej.

Przykłady

„Pani Marta była świadkiem na procesie cywilnym koleżanki z pracy. Pierwszy raz w życiu miałam być w sądzie. Gdy pytanie zadał mi adwokat, zwróciłam się do niego. Sędzia krzyknął na mnie, że odpowiada się jemu, a nie mecenasowi. Niezłe się wystraszyłam – opowiada...’. ‘Skarg na zachowanie sędziów jest dużo – przyznaje Wojciech Małek, rzecznik prasowy Sądu Okręgowego w Warszawie. – Niektóre się potwierdzają.(...) Do gdańskiego sądu okręgowego co miesiąc wpływa jedna, dwie skargi na pokrzykujących sędziów. Wiceprezes lubelskiego sądu rejonowego Wojciech Wolski ostatnio otrzymał kilka. Pokrzykiwanie sędziów na uczestników rozpraw to wyraz braku cierpliwości. Oznacza, że nie radzą sobie ze stresem. Nie można na to pozwolić, bo zachowanie sędziego godzi w urząd – potwierdza Magdalena Najda, psycholog pracujący dla KCSK-SPiP” [22].

Cele pracy

1. Określenie rodzaju i wielkości objawów stresu, obserwowanych u sędziów w trakcie wykonywania obowiązków zawodowych.
2. Ocena wpływu stresu sędziego na wydawane przez niego wyroki/postanowienia.

Materiał i metoda

Badania przeprowadzono w okresie od lutego 2002 r. do sierpnia 2009 r. w sądach okręgowych, rejonowych i grodzkich na terenie województwa śląskiego. Obserwacji poddano 40 sędziów w trakcie 40 procesów sądowych od rozpoczęcia procesu/sprawy do wydania wyroku/postanowienia. Obserwowani sędziowie to 20 kobiet i 20 mężczyzn. Kryterium włączenia do badań: sędziowie powołani do pełnienia urzędu na stanowisku sędziego. Kryterium wyłączenia z badań: nie dokonywano obserwacji w trakcie posiedzeń sądowych prowadzonych przez asesora sądowych. Żaden z obserwowanych sędziów nie zdawał sobie sprawy z tego, że jego zachowania – zewnętrzne objawy stresu – są przedmiotem badań. Obserwację prowadzono łącznie w trakcie 141 posiedzeń/rozpraw. Obserwację prowadzono w następujących sądach (tab. I).

Prowadzono obserwację niejawną, nieuczestniczącą, kontrolowaną. Rejestracja wyników prowadzona była na opracowanych wcześniej kwestionariuszach obserwacji. W kwestionariuszu odnotowywano: 1) dane dotyczące sprawy: termin, czas trwania, ilość rozpraw, charakter sprawy, uczestnicy oraz 2) spostrzeżenia dotyczące tych zewnętrznych objawów stresu, podawanych w literaturze medycznej i psychologicznej, które można zaobserwować

Tabela I.

Lp.	Miejscowość	Sąd	Wydział
1.	Katowice	Okręgowy	Cywilny
2.	Katowice	Okręgowy	Karny
3.	Katowice	Rejonowy	Cywilny
4.	Częstochowa	Okręgowy	Cywilny
5.	Częstochowa	Okręgowy	Karny
6.	Częstochowa	Okręgowy	Odwoławczy
7.	Częstochowa	Okręgowy	Pracy i Ubezpieczeń Społ.
8.	Częstochowa	Rejonowy	Cywilny
9.	Częstochowa	Rejonowy	Karny
10.	Częstochowa	Rejonowy	Gospodarczy
11.	Myszków	Rejonowy	Cywilny
12.	Myszków	Rejonowy	Karny
13.	Myszków	Rejonowy	Wykonywania Orzeczeń
14.	Myszków	Grodzki	*
15.	Tarnowskie Góry	Rejonowy	Karny
16.	Mysłowice	Rejonowy	Cywilny
17.	Mysłowice	Rejonowy	Karny

* w Sądach Grodzkich nie ma wydziałów

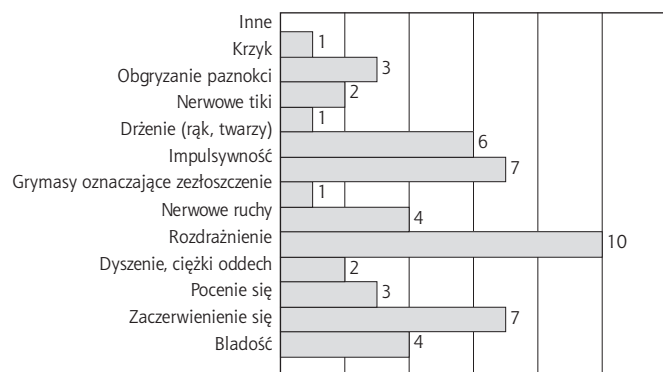
z zewnątrz (bladość, czerwienienie się, pocenie się, dyszenie, ciężki oddech, rozdrażnienie, nerwowe ruchy, grymasy oznaczające złość, impulsywność, drżenie rąk, twarzy, nerwowe tiki, obgryzanie paznokci, krzyk) [23, 24]. Ze względu na charakter obserwacji nie prowadzono pomiarów tętna, ciśnienia. Wiek sędziów określano szacunkowo.

Obserwacje prowadzone były w trakcie spraw o różnicowanym charakterze, które podzielono na dwie grupy. Pierwsza grupa – to rozprawy z udziałem 2 stron: rozwodowe, o opiekę nad nieletnim, o zapłatę. Obserwowano 20 takich procesów/spraw – w sumie 61 rozpraw. Druga grupa rozpraw to takie, w których uczestniczy jedna strona (i ewentualnie prokurator) – podsądny (w sprawach karnych) lub powód (np. sprawy o przyznanie renty lub o podział spadku). Obserwowano 20 takich spraw – w sumie 80 rozpraw. Określenie charakteru spraw ma znaczenie w momencie formułowania wniosków.

Analizie poddano również związek wieku sędziego z występującymi w jego zachowaniu objawami stresu oraz wydawanymi przez niego postanowieniami/orzeczeniami/wyrokami.

Wyniki badań i ich omówienie

Spośród obserwowanych 40 sędziów zewnętrzne objawy stresu wystąpiły u 21 osób. Nie zauważono zależności pomiędzy ilością rozpraw/posiedzeń, składających się na proces, a występowaniem u sędziego objawów stresu.

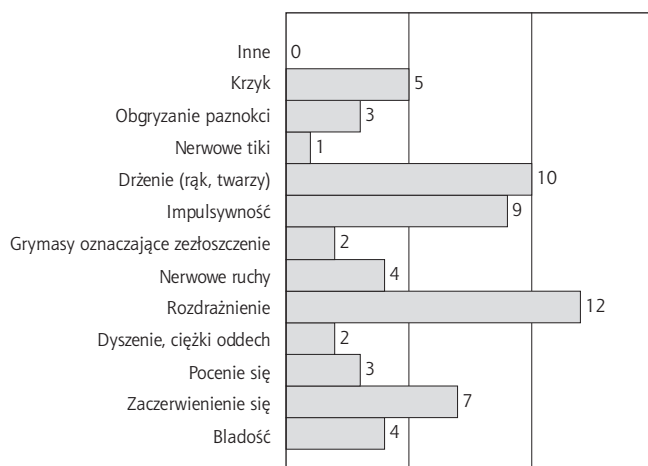

Ryc. 1. Częstotliwość występowania u sędziów poszczególnych objawów stresu

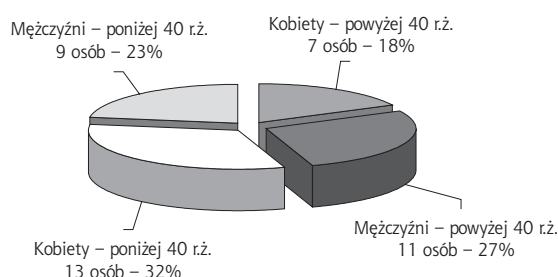
Niektóre problemy wymagające postanowienia sądowego lub wyroku rozwiązywane były w trakcie jednego posiedzenia. Przeciętnie jednak na jeden proces składało się kilka posiedzeń. W kilku przypadkach na proces składało się kilkanaście rozpraw. Obserwacje prowadzono łącznie w trakcie 141 posiedzeń sądu, które składały się na 40 różnego rodzaju spraw sądowych. W trakcie posiedzeń u 21 sędziów zaobserwowano 13, spośród podawanych w literaturze medycznej i psychologicznej, zewnętrznych objawów stresu. U 10 sędziów zaobserwowano rozdrażnienie, u 7 sędziów impulsywność, również u 7 zaczerwienienie się (ryc. 1). Z kolei u 6 sędziów zaobserwowano drżenie kończyn, twarzy bądź całego ciała. Pozostałe zaobserwowane objawy stresu, przedstawione na ryc. 1, zaobserwowano u 1, 2, 3 lub 4 sędziów. Pozostali sędziowie w liczbie 19 nie przejawiali żadnych objawów stresu.

Powtarzalność zaobserwowanych objawów stresu była zróżnicowana (ryc. 2). U jednego sędziego na przestrzeni 11 rozpraw wystąpiło 8 objawów stresu, z których kilka się powtórzyło. W sumie sędzia ten w trakcie jednego procesu aż 11 razy był wyraźnie zestresowany. U sędziego tego najczęściej występowały krzyk, drżenie i złość. Pozostali sędziowie, u których zaobserwowano objawy stresu, okazywali zestresowanie o wiele rzadziej. U 19 sędziów nie zaobserwowano żadnych objawów stresu. Jeden z sędziów – mimo, że na prowadzony przez niego proces składało się 16 rozpraw – ani razu nie okazał zestresowania.

Łącznie u 21 sędziów, u których odnotowano objawy stresu, zaobserwowano łącznie 62 objawy stresu. Najczęściej występowały: rozdrażnienie – 12 razy, drżenie (kończyn, twarzy, całego ciała) – 10, impulsywność – 9, zaczerwienienie – 7. Rzadziej odnotowywano krzyk – 5 razy, nerwowe ruchy, bladość – po 4 razy, obgryzanie paznokci, pocenie się – po 3 razy, grymasy oznaczające zezłoszczenie, dyszenie, ciężki oddech – po 2 razy oraz nerwowe tiki, które wystąpiły tylko raz.

Ryc. 2. Objawy stresu występujące u sędziów w trakcie rozpraw – ilość łącznie

Ryc. 3. Wiek i płeć sędziów poddanych obserwacji

Wśród obserwowanych sędziów było 20 mężczyzn i 20 kobiet; 7 kobiet było wieku powyżej 40 lat, a 13 w wieku do 40 lat; 11 sędziów – mężczyzn było w wieku powyżej 40 lat a 9 miało mniej niż 40 lat.

Większość sędziów (kobiet i mężczyzn) powyżej 40 lat pracowało w wydziałach karnych sądów, zaś sędziowie poniżej 40 lat byli zatrudniani w pozostałych wydziałach (cywilne, wykonywania orzeczeń, gospodarcze, ksiąg wieczystych).

Tabela II. Zaobserwowane objawy stresu – wg wieku sędziów

		Objawy stresu	
		nie zaobserwowano	zaobserwowano
Wiek sędziów			
ponad 40 lat		4	18
do 40 lat		2	16

Zaobserwowano wyraźną zależność pomiędzy wiekiem sędziów a występowaniem objawów stresu. Spośród sędziów w wieku ponad 40 lat (18 osób) objawy stresu wystąpiły aż u 16 osób podczas gdy u sędziów w wieku do 40 lat zaledwie wśród 4 osób na 22 obserwowane.

Zaobserwowano bardzo istotną zależność - wśród sędziów w wieku ponad 40 lat wszyscy sędziowie, u których zaobserwowano objawy stresu (16 osób), wydali wyroki/postanowienia niekorzystne dla stających przed sądem: wyroki skazujące, wyroki utrzymujące w mocy wyrok skazujący sądu I instancji, decyzje odmawiające umorzenia sprawy, umorzenia kosztów czy utrzymujące w mocy wystawiony mandat. Spośród pozostałych sędziów w tej grupie wiekowej (2 osoby), u których nie zauważono objawów stresu, 1 wydał wyrok uniewinniający, a drugi prowadził sprawę, w której należało się wypowiedzieć po jednej ze stron, więc nie można mówić o wyroku korzystnym lub niekorzystnym dla podsądnego.

W grupie wiekowej sędziów do 40 lat sytuacja wygląda zgoła inaczej. Spośród 4 sędziów, u których zaobserwowano objawy stresu, 3 sędziów wydało wyroki niekorzystne dla podsądnych, a w jednym przypadku sędzia złożył oświadczenie o wykluczeniu się z prowadzenia sprawy. Wśród 18 sędziów, w przypadku których nie odnotowano objawów stresu: 1 umorzył sprawę, 3 uniewinniło podsądnych, 7 wydało wyrok skazujący dla oskarżonego bądź decyzję negatywną dla podsądnego, a 7 sądzących w sprawach cywilnych opowiedziało się po jednej z występujących w procesie stron.

Dyskusja

Przeprowadzone badania dowodzą, że problem stresu zawodowego pracowników wymiaru sprawiedliwości jest problemem nader aktualnym. U ok. 50% sędziów w czasie pracy występują objawy stresu.

Należy zauważyć, że stres dotyka częściej sędziów powyżej 40 r.ż, czyli wykonujących swą pracę już ok. 12-15 lat.

Niepokojącym sygnałem jest, że występowanie objawów stresu jest wprost proporcjonalne do skazywalności. To, czy wynika to z przesłanek prowadzonych spraw, czy ze stanu zdrowia i stanu emocjonalnego sędziów – wymaga dodatkowych, dogłębnych, metodycznie prowadzonych badań. Te fakty wskazują dobitnie na potrzebę prowadzenia dalszych badań dotyczących stresu zawodowego sędziów oraz jego skutków, m.in. zapadalności sędziów na choroby psychosomatyczne.

Na uwagę zasługuje również fakt, że stan zdrowia sędziów jest kontrolowany przed podjęciem przez nich zatrudnienia, natomiast kontrole stanu zdrowia u lekarza i psychologa nie jest wymagana w czasie trwania zatrudnienia [25]. Przepisy dotyczące dostępności do zawodów prawniczych – wymagań edukacyjnych, egzaminacyjnych, określenia oczekiwanego przez ustawodawcę wieku, stażu, doświadczenia – nie przewidują przeprowadzania okresowych badań lekarskich w celu oceny stanu zdrowia i psychiki sędziów wykonujących swój zawód od lat. Za tym idzie brak zasad regulujących częstotliwość zgłaszania się sędziego do lekarza czy psychologa w celu oceny, czy wykonywanie pracy wpłynęło na stan zdrowia w stopniu umożliwiającym lub uniemożliwiającym dalsze wykonywanie zawodu sędziego. Istnieje możliwość, iż sami sędziowie nie identyfikują oznak swego stresu w sferze fizjologii (bładość, zmiany ciśnienia tętniczego, bóle głowy, napięcie mięśni, itp.), sprawności myślenia, emocji, jako objawy stresu spowodowanego wykonywaną pracą. Prawdopodobnie sędziowie nie zdają sobie sprawy, że ich stan zdrowia uległ pogorszeniu, czy miało na to wpływ wykonywanie pracy sędziego i jaki wpływ na dalsze wykonywanie pracy może mieć pogorszenie stanu zdrowia, zwłaszcza psychicznego. Warto, by nowelizowane akty prawne uwzględniły możliwość występowania negatywnych zmian w stanie zdrowia sędziów, np. po przepracowaniu 15 lat w zawodzie, i wprowadziły przepisów regulujących kontrolowanie stanu zdrowia sędziów, środki zaradcze, przeciwdziałające pogarszaniu stanu zdrowia sędziów (treningi radzenia sobie ze stresem, szkolenia dotyczące asertywności itd.) oraz rozwiązania na ewentualność stwierdzenia negatywnych zmian w stanie zdrowia sędziego (np. 3-, 6-, 12-miesięczne płatne urlopy dla poratowania zdrowia).

Wnioski

1. Ze względu na charakter pracy oraz ważką rolę społeczną zawodu sędziego, problem stresu, chorób psychosomatycznych, wpływu samopoczucia na podejmowane decyzje osób pracujących w tej grupie zawodowej jest szczególnie ważny.
2. Pożądane jest opracowanie kompleksowej metodyki badań z uwzględnieniem aspektów medycznych, psychologicznych oraz prawnych.

Piśmiennictwo

1. Traczyk WZ. Fizjologia człowieka w zarysie. Wyd Lekarskie PZWL, Warszawa 2005.
2. Nazar K i wsp. Stres w pracy zawodowej a choroby układu krążenia i przemiany materii. Oficyna Wydawnicza Instytutu Medycyny Pracy, Łódź 2001.
3. Bremner JD et al. Deficits in short-term memory in post-traumatic stress disorder. *American Journal of Psychiatry* 1993, 150: 1015-1019.
4. Kulik TB, Latański M (red.). Zdrowie publiczne. Wyd Czelej, Lublin 2002.
5. Nowicka M, Kolasa W. W obliczu agresywnego petenta-konsekwencje psychologiczne dla pracowników. *Medycyna Pracy* 2001, 52,1: 1-5.
6. WHO Deklaracja z Dżakarty: Nowi Gracze w Nowej Erze – Wprowadzenie Promocji Zdrowia w XXI wiek, Genewa 1997.
7. Fundacja Europejska: Third European Survey on Working Conditions. 2001.
8. Eurostat: Statistics in Focus – ‘The health and safety of men and women at work’, 2002.
9. EU Guidance on Work-related Stress. Komisja Europejska 2000.
10. Research on Work-related Stress: Cox, Griffiths, Rial-Gonzalez. Europejska Agencja Bezpieczeństwa i Higieny Pracy 2000.
11. Załącznik do Uchwały Nr 90/2007 Rady Ministrów z dnia 15 maja 2007 r. Narodowy Program Zdrowia na lata 2007-2015: 34-35.
12. Lederer D, Hall M. Jak zmniejszyć stres w pracy i w życiu codziennym. GWP, Gdańsk 2006.
13. Marcinkowski JT (red.). Higiena, profilaktyka i organizacja w zawodach medycznych. Wyd Lekarskie PZWL, Warszawa 2003.
14. Ogińska-Bulik N. Stres zawodowy w zawodach usług społecznych. Wyd Difin, Warszawa 2006.
15. Gruga E. Psychologia sądowa dla prawników. Wolters Kluwer Polska-Oficyna, Warszawa 2009.
16. Gruga E. Ocena wiarygodności zeznań świadków w procesie karnym, Wolters Kluwer Polska-Oficyna, Warszawa 2003.
17. Arntzen F, Woźniak Z (red.). Psychologia zeznań świadków. Wyd Naukowe PWN, Warszawa 1989.
18. Gutekunst W. Kryminalistyka. Zarys systematycznego wykładu. Wyd Prawnicze, Warszawa 1965.
19. Najda M. Krajowe Centrum Szkolenia Kadr Sądów Powszechnych i Prokuratury, 2007, 2-3.
20. O’Brien GC. Confessions of an Angry Judge, *Judicature*, 2004.
21. Romer T. Etyka sędziego. [w:] Łojko E (red.). Etyka prawnika. Etyka nauczyciela zawodu prawniczego. Materiały Konferencji Wydziału Prawa i Administracji UW, Warszawa 2002.
22. Adamaszek K. Panie sędzio, proszę nie krzyżeć!. gazeta wyborcza.pl, 2009-02-04, ostatnia aktualizacja 2009-02-03: http://wyborcza.pl/1,75478,6233062,Panie_sędzio_prosze_nie_krzyzec.html
23. Strelau J (red.). Psychologia. T.3: Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej. GWP, Gdańsk 1999.
24. Bilikiewicz T. Psychiatria kliniczna. Wyd Lekarskie PZWL, Warszawa 1998.
25. Prawo o ustroju sądów powszechnych. Dz. U. z 25 marca 2002 Nr 26 poz. 26.

Komentarz

Przedstawiona powyżej „Wstępna Analiza Socjomedyczna Stresu Zawodowego Sędziego” jest opracowaniem unikalnym i niezwykle cennym dla samych sędziów oraz dla przedstawicieli władzy wykonawczej i ustawodawczej. Nikt dotychczas nie podjął się tak wnikliwych, długoletnich badań nad tym aspektem pracy sędziów. Jak powszechnie wiadomo, sędziowie są przedstawicielami trzeciej władzy. Powierzona im władza w służbie społeczeństwu pozwala na podejmowanie decyzji o losach ludzkich. Decyzje te poczynając od pozornie drobnych spraw, aczkolwiek, o czym sędziowie wiedzieć powinni, dla każdego kto zwraca się do sądu lub zmuszony jest przed nim stanąć jako strona czy oskarżony, jego sprawa jest zawsze najważniejsza, dotyczą losów ludzkich we wszystkich aspektach. To sędzia – człowiek – decyduje o losie innego człowieka. Od najdawniejszych czasów stawiano sędziom najwyższe wymagania pragnąc aby byli wręcz „nadludźmi” w swoim opanowaniu, obiektywności, wiedzy i rozumieniu drugiego człowieka. Te wymagania nabierają szczególnego znaczenia w obliczu zaprezentowanych w opracowaniu wyników badań, które wykazują, że u około 50% sędziów występują w czasie pracy objawy stresu zawodowego. Objawy te pojawiają się w miarę upływu lat pracy.

Resort sprawiedliwości koncentruje swoją działalność na technicznych ułatwieniach pracy sędziów. Kwestia zdrowia psychicznego sędziów pozostaje, co wyraźnie wynika z przedstawionej analizy, poza sferą zainteresowania władzy wykonawczej. Zachowania sędziów na sali sądowej są poddawane analizie jedynie pod kątem ich poprawności proceduralnej i ewentualnej odpowiedzialności dyscyplinarnej.

Poza potrzebą kontrolowania stanu zdrowia sędziów po wskazanym w opracowaniu okresie pełnienia służby niezbędnym jest, o czym także mowa w opracowaniu, położenie nacisku na treningi radzenia sobie ze stresem, szkolenie asertywności. Bez tego rodzaju działań najwyższa nawet znajomość prawa nie uwolni sędziów od negatywnych reakcji psychicznych, które, co również wykazują przeprowadzone badania, nasilają się z upływem lat pozostawania w służbie sędziowskiej.

Ogromny wysiłek włożony w przedstawioną poniżej wstępną analizę socjomedyczną powinien posłużyć podjęciu jak najszybszych działań zmierzających do zmniejszenia stresu zawodowego sędziów.

Teresa Romer
Sędzia SN w stanie spoczynku